

«De flyvende bestemødre»: Transnasjonale omsorgspraksiser blant eldre somaliske kvinner i Norge

«Flying Grannies»: The transnational caregiving of older Somali women in Norway

Marith Gullbekk Markussen

Stipendiat, Institutt for sosialfag, OsloMet – Storbyuniversitetet.

Marith Gullbekk Markussen, Ph.d. kandidat i sosiologi. Tidligere ansatt ved Institutt for Samfunnsfag, Oslo Metropolitan Universitetet – Storbyuniversitetet. Tatt opp ved ph.d.-programmet ved institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo.

mkmarkussen@yahoo.no

Sammendrag

I denne artikkelen utforsker jeg transnasjonale omsorgsforpliktelser – og praksiser blant eldre somaliske kvinner i Norge. Kjernen i transnasjonalt familieliv er utveksling av ulike typer omsorg på tvers av landegrenser. Transnasjonal omsorgsgivning kan innebære å yte økonomisk hjelp gjennom pengeoverføringer, å gi følelsesmessig og moralsk støtte gjennom virtuelle kommunikasjonsformer, samt å yte ulike former praktisk hjelp og personlig pleie, enten gjennom å organisere dette på avstand eller ved yte pleie egenhendig, noe som fordrer transnasjonal mobilitet. Jeg ser på de hindringer kvinnene møter når det gjelder å oppnå fysisk samvær med sin transnasjonale familie, samt hvilke strategier de bruker for å prøve å overkomme disse hindringene. Jeg utforsker videre på hvilke måter det stadiet kvinnene befinner seg på i livsløpet, samt stadiet av familielivsløpet, påvirker deres omsorgspraksiser, især deres omsorgsytelse i form av transnasjonal mobilitet.

Nøkkelord

Transnasjonal omsorgsgiving, transnasjonal mobilitet, somaliere, aldring, intergenerasjonelle relasjoner, uformell omsorg, livsløp

Abstract

This article explores the transnational caregiving of older Somali women in Norway. At the core of transnational family life is the exchange of care across borders. Transnational caregiving includes sending financial remittances, providing emotional support through virtual modes of communication, practical help and hands-on care. The latter may be provided either by organising this from afar, or through personal care, which requires transnational mobility. This article examines the women's efforts to overcome barriers at different structural levels to obtain physical co-presence with kin. Further, it explores the ways in which the stage of the women's individual life courses, and the stage of the family life course, intersect and influence their transnational caregiving, particularly in the form of transnational mobility.

Keywords

Transnational caregiving, transnational mobility, ageing, Somalis, intergenerational relations, informal care, life course

Innledning

Hodan sitter i stua i den velstelte vesle leiligheten ikledd en sort kaftan dekorert med gyldne broderier, bak henne henger tunge, fløyelsblå gardiner. Forskningsassistenten og jeg har satt oss i sofaen og har blitt tilbudt en kopp somalisk te. Det ringer på døra og inn kommer en datter og et barnebarn som bor rett ved, de skulle bare hilse på og høre om de skal handle noe for henne. Hodan forklarer datteren hva hun trenger i butikken og vinker farvel. Hodan forteller at på grunn av sterk grad av artrose i hoftene kan hun kun gå korte avstander ved hjelp av krykker, hun nikker mot et par krykker som står oppstilt mot veggen. Døtrene pleier derfor å handle det meste av dagligvarer for henne. Hun flyttet nær to av døtrene for et par år siden, og sier smilende at døtrene og barnebarna kommer innom daglig for å hilse på og se hvordan hun har det. Døtrene er begge aleneforeldre og Hodan sitter iblant barnevakt når døtrene jobber, men på grunn av helsa orker hun ikke å passe barnebarna like ofte som før. Hodan forteller at selv om hun er fornøyd med å bo nærme barn og barnebarn, er hun lei seg for at hun bor langt unna sin mor i Somaliland. Moren ligger for tiden på sykehus; «Min mor er gammel og svært syk, men jeg kan ikke reise til henne!». Hodan sin dårlige helse vanskeliggjør en lang og strevsom reise til Somalia, noe som setter henne i en fortvilet situasjon; «Min mor er døende. Som hennes eneste datter skulle jeg ha vært hos henne og pleiet henne nå.»

Transnasjonal familieomsorg, geografisk mobilitet og livsløp

Denne artikkelen utforsker transnasjonale omsorgspraksiser blant eldre somaliske kvinner i Norge. Kvinnene i denne studien har alle gjenværende familie i Somalia, samt at flertallet også har familie i andre afrikanske land, i Midt-Østen og i ulike vestlige land. Slik sett deler de skjebne med mange somaliske familier som lever atskilt av landegrenser på grunn av den somaliske borgerkrigen som har ført til at somaliere har flyktet til ulike deler av verden. Somaliere har videre en lang historie med å søke grønnere beitemarker gjennom geografisk mobilitet grunnet sin tradisjon for arbeidsmigrasjon, nomadisk pastoralisme og system for familiediversifisering, og blant somaliere uttrykkes dette «nomadiske ethos» gjennom uttalte drømmer og planer om migrasjon, samt faktisk geografisk mobilitet og migrasjon (Al-Sharmani 1998). Med familie spredt i ulike land er kvinnene del av transnasjonale familiegrupper, det vil si familier som lever atskilt av landegrenser det meste eller hele tiden, men som likevel forsøker å skape og opprettholde en familiefølelse og idé om kollektiv velferd (Bryceson og Vuorela 2002). Selve kjernen i transnasjonalt familieliv er utveksling av ulike typer omsorg på tvers av landegrenser (Baldassar, Baldock og Wilding 2007). Transnasjonal omsorgsgivning kan innebære å yte økonomisk hjelp gjennom pengeoverføringer, å gi følelsesmessig og moralsk støtte gjennom virtuelle kommunikasjonsmetoder som telefonsamtaler, samt å yte ulike former praktisk hjelp og personlig pleie, enten gjennom å organisere dette på avstand eller ved yte pleie egenhendig, noe som fordrer transnasjonal mobilitet (Baldassar og Merla 2014). Transnasjonal mobilitet kan slik anses som en viktig form for transnasjonal omsorgsyttelse (Horn 2017a).

Klassiske gerontologiske teorier har hevdet at geografisk nærhet og hyppig fysisk samvær er en forutsetning for intergenerasjonell solidaritet (Bengtson og Roberts 1991). Forskning på transnasjonale familier har vist at disse faktorene ikke er avgjørende for samhold mellom generasjonene og at familieband kan vedlikeholdes på tross av lange geografiske avstander og lengre tidsrom med fysisk atskillelse gjennom virtuelle kommunikasjonsmåter (se f.eks. Baldassar 2008). Returbesøk til familie i opprinnelseslandet er likefullt viktige for migranters følelsesmessige velvære og for å vedlikeholde familieband (Bryceson and Vuorela 2002; Duval 2004). Videre fordrer visse former for omsorgsgivning fysisk samvær,

slik som egenhendig pleie av syke eller gamle familiemedlemmer. For medlemmer av transnasjonale familiegrupper innebærer dette kryssing av landegrenser, men mulighetene for transnasjonal mobilitet er ikke lik for alle. Bauman (1998) hevder at global mobilitet har blitt en avgjørende faktor i sosial lagdeling. Forskere innen transnasjonal familieomsorg har kritisert teorier på transnasjonalisme for å fremheve uanstrengt geografisk mobilitet og har vist til behovet for å identifisere ulike hindringer som medlemmer av transnasjonale familiegrupper møter i sin streben etter å opprettholde familiebånd og utveksle omsorg på tvers av landegrenser (Näre 2016; Bjerke 2017).

Transnasjonale aktiviteter og relasjoner påvirker familiemedlemmer ulikt utfra hvor de befinner seg i livsløpet (Kobayashi og Preston 2007; Baldassar 2014; Wall and Bolzman 2014; Horn 2017b). Livsløp viser til ulike stadier og overganger i livet som er kulturelt og institusjonelt bestemt (Heinz og Kruger 2001). Livsløpsendringer er imidlertid ikke kun individuelle hendelser, men enhver endring hos et familiemedlem påvirker familielivsløpet og rekonfigurerer familiens relasjoner og prioriteringer basert på sosio-kulturelle forståelser av familie og omsorgsforpliktelser (Kobayashi og Preston 2007).

I denne artikkelen utforsker jeg eldre norsk-somaliske kvinners omsorgsroller og -praksiser i transnasjonale familienettverk og ser især på deres ulike muligheter for å vedlikeholde familiebånd gjennom transnasjonal mobilitet. Artikkelen undersøker videre hvordan det stadiet kvinnene befinner seg på i livsløpet samt stadiet av familielivsløpet, påvirker deres omsorgsforpliktelser- og praksiser.

For å belyse forskningsspørsmålene vil jeg anvende Baldassar, Baldock og Wilding's (2007) analytiske rammeverk som forstår transnasjonal omsorgsytelse som mediert av et samspill mellom omsorgsforpliktelser basert på tradisjonelle omsorgsideal ('obligation'), fremforhandlede omsorgsforpliktelser ('negotiated family commitments') samt av de ressursene familiemedlemmene innehar ('capacity'). Forpliktelse viser til kulturelt definerte omsorgsforpliktelser som konstruerer hvem som er den mest passende omsorgsgiver for hvem basert på kategorier som alder, kjønn, slektskapsrelasjon og familierolle (Baldassar, Baldock og Wilding 2007). Fremforhandlede omsorgsforpliktelser viser til familiemedlemmers forhandling og reforhandling av omsorgsforpliktelser over tid. Disse relasjonene er bygd på en historie mellom familiemedlemmer ved at en hjelper en annen i en krise og den andre gjengjelder denne tjenesten på et senere tidspunkt (Finch og Mason 1993). Baldassar, Baldock og Wilding (2007, 11) bygger videre på dette begrepet og definerer slike omsorgsforpliktelser som 'visse slektskapsrelasjoner som utvikler seg over tid i en migrasjonskontekst med de brutte relasjonene som migrasjon ofte innebærer'. Kapasitet viser til de ulike ressursene medlemmene i en transnasjonal familiegruppe innehar, slik som fysisk og mental helse, økonomisk kapital, kulturell kapital som språkferdigheter, IKT-kompetanse og kunnskap om offentlige system, samt legal status i mottakerlandet og tilhørende mobilitetsrettigheter. Disse ressursene er formet av institusjonelle forhold både i opprinnelses- og mottakerlandet (Merla og Baldassar 2011). De er knyttet til ulike parameter på makronivå slik som velferdspolitik som definerer tilgang til og kvalitet på sosiale stønader, til nasjonal og internasjonal migrasjonspolitik som regulerer rettigheter rundt ankomst og opphold, samt til transport- og kommunikasjonsinfrastruktur til opprinnelseslandet (Kilkey og Merla 2014). For å forstå transnasjonale familiegruppers omsorgspraksiser og mobilitet er det altså viktig å forankre dem i den institusjonelle konteksten i både opprinnelses- og mottakerland. Av institusjonelle forhold er det især velferds- og innvandringspolitikk som påvirker transnasjonal omsorgsytelse (Kilkey og Merla 2014). Transnasjonal omsorgsgivning kan slik forstås som en gjensidig omsorgsutveksling innen familienettverk som endrer seg gjennom familielivsløpet på bakgrunn av familiemedlemmenes omsorgsbehov og som

videre avhenger av politiske, økonomiske og sosiokulturelle forhold både i opprinnelses- og mottakerlandet (Baldassar og Merla 2014).

I det følgende kapitlet vil jeg redegjøre for norsk velferds- og innvandringspolitikk som mulighetsstrukturer for transnasjonal omsorgsyttelse. Deretter vil jeg kort gjøre rede for tradisjonelle somaliske omsorgsideal for å gi en kontekst for å forstå hvordan tradisjonelle somaliske omsorgsideal påvirker kvinnes omsorgsforpliktelser- og praksiser.

Bakgrunn

Velferdsstaten som mulighetsstruktur

Den norske velferdsstaten blir ofte klassifisert som en skandinavisk velferdsstat eller et sosialdemokratisk velferdsregime karakterisert av universell tjenesteyting (Esping-Andersen 1990). Arbeids- og velferdsetaten (NAV) styrer fordeling av en rekke velferdstjenester og trygdeytelser. Migranter som kommer til Norge og har registrert oppholdstillatelse, har tilgang til trygdeytelser på lik linje som norske borgere (Brochmann og Hagelund 2010). Et vilkår knyttet til de fleste ytelser fra NAV, med unntak av uføretrygd og alderspensjon¹, er at mottakeren som hovedregel må oppholde seg i Norge uten å risikere at ytelsen stanses². Samtlige kvinner i denne studien har en form for trygdeytelse som eneste inntektskilde. Flere av kvinnene i denne studien har fylt 67 år og har derfor fått innvilget supplerende stønad. Supplerende stønad er en ordning som skal sikre en minsteinntekt for personer som har fylt 67 år og bor i Norge, men som har kort botid slik at de ikke har kunnet tjene opp tilstrekkelige alderspensjonsrettigheter i folketrygden. Lov om supplerende stønad garanterer denne gruppen en samlet inntekt på et minstenivå tilsvarende folketrygdens minste garantipensjon og minste nivå for uføretrygd. Målgruppen for stønadsordningen er blant annet uføre flyktninger og eldre innvandrere. Stønad er ment å erstatte behovet for varig økonomisk stønad til livsopphold for disse gruppene. Retten til supplerende stønad faller bort dersom mottakeren oppholder seg i utlandet i mer enn nitti dager sammenlagt i løpet av en stønadsperiode, og dette gjelder også ved opphold i annet nordisk land eller EØS-land. Dette innebærer at mottakere av supplerende stønad kan oppholde seg i utlandet i inntil tre måneder uten å risikere sanksjoner, det vil si uten å risikere at stønaden stanses.

Norsk innvandringspolitikk påvirker transnasjonale familiers muligheter for fysisk samvær ved at den regulerer hvem som får lovlig tilgang til og opphold i landet. Den som bor i Norge og ønsker et familiemedlem hit må søke utlendingsdirektoratet (UDI) om familieinnvandring. Ved familieinnvandring foreligger det et underholdskrav, også kalt inntektskrav. Evnen til selvforsørgelse er formålet bak underholdskravet. Det innebærer at den som ønsker et familiemedlem til Norge, må sannsynliggjøre å ha en reell økonomisk mulighet til å forsørge familiemedlemmet og vise at vedkommende ikke er, eller vil bli, avhengig av økonomisk bistand fra det offentlige. I 2008 ble underholdskravet vesentlig skjerpet ved at referansepersonen som hovedregel må kunne dokumentere at vedkommende har inntekt. Av offentlige trygdeytelser er det kun uføretrygd som regnes som inntekt i forhold til underholdskravet, mens sosialhjelp, dagpenger eller arbeidsavklaringspenger ikke regnes som inntekt. At den som søker om familiegjengforening ikke innfrir inntektskravet er den vanligste avslagsgrunnen i familieinnvandringssaker³.

1. Se [Rundskriv til lov om supplerende stønad til personer med kort botid i Norge](#) – Lovdata.

2. Se lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold av 15. mai 2008 nr. 35, og forskrift om utlendingers adgang til riket og deres opphold av 15. oktober 2009 nr. 1286.

3. [Familieinnvandring – UNE](#)

Det finnes en mulighet for midlertidig familiegjening gjennom at et familiemedlem i utlandet søker om besøksvisum med et familiemedlem i Norge. Besøksvisum er et visum som tillater opphold i Norge samt reising i hele Schengenområdet i inntil nitti dager. På grunn av den urolige politiske situasjonen i Somalia er det imidlertid svært vanskelig for somaliske borgere å oppnå besøksvisum til Norge⁴ da norske myndigheter ofte avslår søknader om besøksvisum fra mennesker fra såkalt flyktningeproduiserende land (Bø 2004). En annen mulighet for familiegjening er at et familiemedlem i Somalia selv reiser til Norge og søker asyl, siden en asylsøknad må fremmes på norsk jord. Somaliske borgere har ikke mulighet til å reise til Norge på legal måte, slik at for å komme til Norge må familiemedlemmet legge ut på en kostbar, lang og farefull flukt uten noen garanti for å klare å komme til det som nå ofte betegnes som «Festning Europa».

Somaliske omsorgsideal

Den sosiopolitiske organiseringen av det somaliske samfunnet er basert på et patrilineært system hvor individer tilhører en av seks klanfamilier som igjen er delt inn i subklaner (Luling 2002). Tradisjonelt sett er kjønn og alder hovedaksene som strukturerer makt og arbeidsfordeling i samfunnet, og kvinner er strukturelt underordnet menn og yngre underordnet eldre (op.cit.). Somaliere oppdras til å respektere sine foreldre og å søke råd hos dem og en tradisjonell oppfatning er at en mangel på respekt for ens foreldre kan frembringe en forbannelse, 'habaar' (Abdullahi 2001). I det somaliske ekteskapssystemet er skilsmisse, gjengifte og polygami vanlig. Ved ekteskap går en kvinne fra å være underlagt sin fars moralske myndighet til å underlegges sin ektemanns autoritet, og som hustru er hun forventet å adlyde og ære sin mann og opprettholde idealet om maskulin dominans, i det minste offentlig (Lewis 2008). De patrilineære kjønnsrelasjonene har røtter både i somalisk tradisjon og i islam (Tiliikainen 2003). Somaliske kvinner tilhører imidlertid selv etter ekteskapet sin fars klan og en kvinnes handlinger er et anliggende for hennes egen klan eller sub-klan (Lewis 2008). Videre er det slik at selv om farslinjen er den politiske og ideologiske kjernen i somalisk samfunn, spiller morslinjen en viktig følelsesmessig og praktisk rolle i folks hverdag (op.cit.). Intergenerasjonell omsorg og støtte utgjør ryggraden i det uformelle omsorgssystemet i somalisk samfunn hvor normer om resiprositet og sosial støtte mellom familie- og klanmedlemmer har en sterk posisjon (Lagacé, Charmarkeh og Grandena 2012). Å pleie syke og eldre anses som familie og slekt sitt ansvar. Det forventes at både sønner og døtre tar vare på eldre foreldre når behovet melder seg, men sedvane er at eldre mødre bor hos og får pleie av døtre, mens fedre bor hos sønner (Abdullahi 2001).

Tradisjonelle ideal rundt blant annet kjønn og alder er under stadig reforhandling blant somaliere både i Somalia (Kleist 2010) og i diaspora (Engebriksen 2007; Markussen 2018; Kleist 2010). Slike ideal har likevel fortsatt en viktig posisjon ved at de danner en felles forståelsesramme som menn og kvinner forhandler forestillinger rundt blant annet kjønn ut fra (Kleist 2010; Markussen 2020). På samme vis vil jeg anse tradisjonelle omsorgsideal som hegemoniske skript som danner et utgangspunkt for hvordan menn og kvinner både viderefører og reforhandler omsorgsforpliktelse.

Datamateriale og metode

Denne artikkelen bygger på et etnografisk feltarbeid blant somaliere i Oslo, hjembyen til omtrent halvparten av den somaliske befolkningen i Norge som består av 43593 personer,

4. [Skal søke: Besøksvisum til Norge – UDI.](#)

inkludert de som har innvandret og norskfødte med somaliske foreldre⁵. Artikkelen er en del av et pågående ph.d.-prosjekt om aldring i transnasjonale sosiale felt. Feltarbeidet ble gjennomført fra april 2010 til juni 2012 og består av kvalitative intervju med femten deltakere, åtte kvinner og syv menn fra midten av femtiårene til rundt sytti år. Artikkelen bygger på intervju med kvinnene, men intervjuene med mennene danner også en forståelsesramme for artikkelen. Feltarbeidet bestod videre av deltakende observasjon i en selvhjelpsgruppe med somaliske kvinner i ulike aldre over en periode på ett og et halvt år. Jeg gjennomførte også et fokusintervju på temaet transnasjonale familierelasjoner med flere av kvinnene i denne gruppen. Deltakerne i studien er anonymisert ved at de er gitt pseudonymer og videre er enkelte opplysninger som antall barn endret. Alle deltakerne fikk informasjon om prosjektet på forhånd. I de tilfellene der kvinnene ikke snakket norsk, benyttet jeg en forskningsassistent som tolk.

En kvinne var i slutten av femtiårene, to var i midten av sekstiårene, tre kvinner var i slutten av sekstiårene og to av kvinnene var rundt sytti år. Kvinnene hadde bodd i Norge fra tolv til tjueto år. Samtlige hadde en type offentlig stønad som eneste inntekt. To kvinner mottok sosialstønad, en mottok uføretrygd, mens fem av kvinnene mottok supplerende stønad. En av kvinnene hadde utdanning på videregående skole nivå fra Saudi Arabia, en hadde grunnskoleutdanning fra Somalia, mens de øvrige ikke hadde noen formell utdanning. Kun en kvinne i studien hadde hatt formelt arbeid i Norge. Fire av kvinnene var enker, tre var skilt og en kvinne hadde en ektemann i Yemen. Fem av kvinnene bodde alene i enten en omsorgsbolig eller kommunal bolig, to av kvinnene bodde med sine voksne barn, og en kvinne bodde med sin mor, bror og nevø.

I det følgende analysekapitlet tar jeg utgangspunkt i casene til to kvinner. Jeg har valgt ut disse som kontrasterende case da de representerer et spenn i materialet og viser variasjon i posisjoner og erfaringer. Den ene kvinnen, Hodan, representerer flertallet av kvinnene i studien ved at hun har lav transnasjonal mobilitet, mens den andre, Sagal, har jevnlig transnasjonal mobilitet som en vesentlig del av sitt omsorgsarbeid. Jeg vil presentere casene individuelt for deretter å sammenlikne og diskutere dem med utgangspunkt i Baldassar, Baldcock og Wilding's (2007) rammeverk som ser transnasjonale omsorgspraksiser som medierte av et samspill mellom forpliktelser basert på tradisjonelle omsorgsideal, fremforhandlede omsorgsforpliktelser samt av de ressursene som familiemedlemmene råder over, som igjen er formet av institusjonelle forhold i opprinnelses- og mottakerlandet.

Hodan: «Min mor er døende, men jeg kan ikke reise til henne»

Hodan, som vi møtte innledningsvis, er en av kvinnene som forsøker å ivareta sine omsorgsforpliktelser som mor, bestemor og datter i en transnasjonal kontekst. Hodan er en 68-år gammel kvinne fra Somaliland, en delstat og utbryterrepublikk i det nordlige Somalia. Hun fikk aldri noen formell skolegang og har vært husmor i både opprinnelseslandet og i Norge. Hodans ektemann ble drept under borgerkrigen, og kort tid etter hans død flyktet hun sammen med seks av sine barn som da var fra fire til tretten år gamle. De hadde ingen familie i Norge, men endte her da menneskesmugleren førte dem hit. De ble bosatt i en liten by sentralt på Østlandet. Etter at barna ble voksne flyttet Hodan til en trygdeleilighet i Oslo. Hun har mottatt sosialstønad inntil nylig, men da hun fylte 67 år fikk hun innvilget supplerende stønad. I Somalia består Hodans nærmeste familie av hennes mor og en ugift, barnløs

5. [05183: Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, etter landbakgrunn, statistikkvariabel og år. Statistikkbanken](#) (ssb.no)

bror. Hodans eldste datter, Aisha, bor i Qatar med ektemann og barn. Aisha var alt gift da Hodan flyktet til Norge og flyktet selv kort tid etter til Qatar sammen med sin ektemann. Aisha har søkt om besøksvisum til Norge to ganger, men begge søknadene ble avvist av UDI. I løpet av de tjue årene Hodan har bodd i Norge har hun bare vært på ett besøk til Somaliland, noe som fant sted for tolv år siden:

Jeg ville gjerne ha besøkt min mor oftere, men det var vanskelig å komme fra siden jeg var alene med små barn og ikke hadde familie i Norge som kunne passe dem. Jeg kunne reise til Somalia på det tidspunktet for da var de eldste barna mine gamle nok til å passe sine yngre søsken. Og den gang var helsa mi fortsatt ganske bra.

Hodan var tidligere bundet av omsorgsansvar for små barn, noe som viser hvordan global mobilitet er kjønnet ved at kvinners mobilitet ofte begrenses av omsorgsforpliktelser, samt av kjønnete normer og regler (Salih 2001). Hodan tilføyer at en annen viktig grunn til at hun ikke kunne dra på returbesøk oftere er at reiser til Somalia er dyre. Hun har hatt offentlige stønader som eneste inntekt og mange barn å forsørge og pengene hun har hatt til overs har hun sendt til sin mor. Siden hun tidligere mottok sosialhjelp, satte dette også begrensinger på hennes muligheter til å reise utenlands siden det som hovedregel kreves at mottakeren oppholder seg i Norge. Før besøket i Somalia hadde hun snakket med sin saksbehandler ved sosialkontoret og fått lov til å reise utenlands i tre uker på bakgrunn av sterke familiehensyn. Selv om hun hadde fått tillatelse til å reise, fryktet hun likevel at det kunne oppstå misforståelser og at NAV ville stanse ytelsen hennes.

Under returbesøket ble Hodan midlertidig gjenforent med sin mor, samt med sin øvrige slekt og familie i Somaliland. Hodan og Aisha hadde ringt og koordinert på forhånd slik at de kunne møtes i Somaliland. Hodan hadde ikke sett Aisha siden flukten mange år tilbake og det var første gang hun traff sine barnebarn.

Hodan har altså bare møtt sin mor og sin eldste datter en gang etter at hun flyktet til Norge, men hun har holdt jevnlig kontakt med dem gjennom ukentlige telefonsamtaler. Hodan har lav digital kompetanse slik at Skype og andre virtuelle kommunikasjonsmåter er ikke aktuelle. Den svake digitale kompetansen er noe Hodan har til felles med samtlige kvinner i studien. Ingen av kvinnene brukte Skype eller andre former for nyere digitale kommunikasjonsmåter. Videre er de fleste kvinnene i studien analfabeter, noe som gjør at tekstmeldinger eller andre former for kommunikasjon via tekst er uaktuelt. Samtlige kvinner i studien kommuniserte med familiemedlemmer i Somalia og andre land primært gjennom telefonsamtaler. Dette er i tråd med forskning som viser at telefonsamtaler har en unik posisjon i transnasjonale familier når det gjelder å vedlikeholde familieband, utveksle informasjon, samt å yte og motta følelsesmessig støtte (Baldassar 2008; Markussen 2011). Den yngre generasjonen somaliere, som har høyere digital kompetanse enn den eldre generasjonen, benytter imidlertid i stor grad virtuelle kommunikasjonsmåter som Skype og lignende for å holde kontakt med familie og venner (Loers 2014). Forskning på transnasjonale familier viser imidlertid at nyere teknologi ikke nødvendigvis erstatter telefonsamtaler (Baldassar, Baldcock og Wilding 2007).

I tillegg til regelmessige telefonsamtaler har Hodan sitt transnasjonale omsorgsarbeid innbefattet månedlige pengeoverføringer til moren:

Jeg har sendt penger til moren min alle årene jeg har bodd i Norge, ellers ville hun ha sultet i hjel. Jeg har sendt henne alt jeg har til overs etter å ha betalt mine faste månedlige utgifter.

Hodan er hovedforsørger for moren da hennes bror ikke har fast jobb og inntekt. Hodan forteller at de siste åtte årene har moren bodd sammen med naboer:

Min mors helse ble for dårlig til at hun kunne klare å fortsette å bo alene. Hun burde egentlig ha flyttet til meg slik at jeg kunne tatt vare på henne for jeg er hennes eneste datter. Boren min er enslig og har ingen kone som kan ta vare på min mor så det var ikke aktuelt at hun flyttet til ham. Jeg lurte på om jeg skulle få min mor til Norge gjennom familieforening, men jeg tenkte at hun hadde det best i kjente omgivelser. På det tidspunktet bodde også de yngste barna mine fortsatt hjemme og jeg hadde hendene fulle og ville ikke hatt så mye tid til å ta vare på moren min. Jeg ringte derfor og avtalte med naboene hennes og ordnet det slik at hun fikk bo med dem. De tok allerede mye vare på henne før dette. Mors naboer er gamle venner av vår familie og vi tilhører samme klan. I Somalia hjelper vi hverandre så jeg trenger ikke å betale de for at min mor bor sammen med dem og at de tar vare på henne, men jeg sender de penger jevnlig slik at hun betaler for sin egen mat.

Hodan angret nå på at hun ikke søkte om familieforening med moren:

Hadde jeg søkt om å få moren min til Norge tidligere så kunne vi ha vært sammen nå! Nå er hun for syk til å kunne flyttes. Hun trenger hjelp til intime gjøremål, så broren min kan ikke hjelpe til for som mann er han uegnet til å pleie en kvinne og han har ingen kone som kan pleie min mor. Det er dessuten *min* plikt som datter å pleie moren min, *ingen* andre skal gjøre dette!

Ved å la moren bo hos naboer når hun blir skrøpelig fremfor å bo hos henne, forhandler Hodan det tradisjonelle omsorgsidealet om at en eldre mor skal bo hos sin datter. Vi ser imidlertid at når Hodan sin mor blir svært syk, ønsker Hodan å pleie henne egenhendig, og dette omsorgsidealet er ikke i samme grad åpent for forhandling. Hodan sitt ønske om å være personlig til stede ved morens sykeseng er i tråd med forskning på transnasjonale familier som viser at akutt sykdom og død er stadier i familielivsløpet hvor familiemedlemmene ønsker 'å være der', både for å yte egenhendig pleie og for å imøtekomme egne følelsesmessige behov for samvær (Baldassar 2014). Hodan sin fortelling viser at transnasjonal omsorgsyttelse i form av pengeoverføringer og telefonsamtaler kan være akseptabelt i noen faser av livsløpet, men når migranter er i sine eldre år og tidshorisonten er begrenset, oppleves ikke dette lenger som tilstrekkelig. Hodan fortviler over situasjonen:

Min mor er døende, jeg tenker på henne hele tiden og jeg sliter med å sove om nettene og lurere på hvordan jeg skal klare å reise til henne.

Det at Hodan ikke får til å besøke sin døende mor slik at hun kan pleie henne selv, skaper følelser av engstelse, savn og skyld. Å erfare og bearbeide slike følelser er det Skrbiš (2008) omtaler som det følelsesmessige arbeidet som er forbundet med det å være del av en transnasjonal familie. Hodan vurderer om hun på tross av sin dårlige helse skal våge å legge ut på den strevsomme reisen til Somaliland om hun får med en av døtrene som bistand:

Jeg vet at jeg nå kan reise til Somalia i tre måneder uten å miste pengene mine og det er veldig bra, men hvis jeg reiser ned for å pleie moren min så vil jeg pleie henne til siste slutt, og det tar den tiden det tar. Dette kan ta mer enn tre måneder og da kan jeg miste stønaden min. Hvem skal da betale min sykehusopphold? Og hva om helsa blir dårligere mens jeg er der og av den grunn blir lengre enn tre måneder? Og hvem skal betale husleia mi om jeg reiser? Jeg stod lenge på venteliste for få denne leiligheten og er veldig fornøyd med å bo her så jeg vil ikke risikere å miste den.

Hodans muligheter for transnasjonal mobilitet er betinget av hennes og familiens begrensede ressurser. Hun representerer flertallet av kvinnene i denne studien ved at hun er analfabet, snakker og forstår lite norsk, samt at hun har lav kompetanse på å navigere ulike offentlige systemer slik som NAV og UDI. Gjennom trygdeytelser mottar hun sin egen inn-

tekt som muliggjør at hun kan sende penger til morens livsopphold og nå til morens sykehusopphold. Hodan mottar supplerende stønad som tillater utenlandsopphold til opptil tre måneder, men hun opplever at i denne fasen med sykdom og død blir tre måneder for kort tid. Hodan har videre begrenset kapasitet for transnasjonal mobilitet på grunn av helsemessige utfordringer. Dette er i tråd med en studie på eldre norsk-pakistanere som viser at skrøpelig helse gjør at mange eldre migranter blir stedbundne (Bjerke 2017). Dette mønsteret med få returbesøk speiles også i en studie av somaliere i Norge, og den viser at kun tjuefire prosent har vært på et besøk til Somalia (Vrålstad and Wiggen 2017, 47). Dette bildet er imidlertid ikke entydig, og enkelte eldre norsk-somaliske kvinner har transnasjonal mobilitet som en vesentlig del av sitt omsorgsarbeid. Det neste kapitlet presenterer Sagal sin historie, en kvinne som reiser jevnlig mellom Norge, Somaliland, Saudi Arabia og England for å ivareta familierelasjoner og yte ulike former for praktisk omsorg. Jeg intervjuet Sagal flere ganger over en periode på halvannet år hvor det skjedde store endringer i hennes transnasjonale familie.

Sagal: «Den flyvende bestemor»

Sagal er en kvinne i slutten av femtiårene som er oppvokst i Saudi-Arabia, men som er tilknyttet Somaliland gjennom familie og klan tilhørighet. Hun har utdanning på videregående skole nivå fra Saudi-Arabia. Sagal flyktet fra Saudi-Arabia på begynnelsen av 90-tallet sammen med sin toårige sønn Jibriil, sin eldste bror, Adam og sin mor, Roda. Sagal, Adam og deres mor hadde ikke saudisk statsborgerskap og fryktet derfor deportasjon til krigen i Somalia. Hennes far hadde nylig dødd og hun var selv nyskilt og hadde nettopp flyttet tilbake til sin mor. De drøftet situasjonen og bestemte seg for å flykte til Europa, men Sagals yngste bror ble boende da han hadde fått innvilget saudisk statsborgerskap. De betalte en menneskesmugler for å bringe dem til Europa. Målet var å komme til England, men menneskesmugleren satte dem av i Norge. Etter noen år i Norge flyttet Adam videre til England, men Sagal og Roda besluttet å bli boende i Norge da Jibriil trivdes godt her. Sagal har tidligere jobbet i helsevesenet, men for seks år siden fikk hun innvilget uføretrygd. Når jeg møter henne for første gang har hun nettopp returnert fra et opphold i Somaliland:

Jeg har nylig fulgt moren min til Hargeisa. Hun pleier å bo der noen måneder når det er vinter og kaldt i Norge, men hun er gammel og kan ikke å reise uten min hjelp.

Sagal tar seg av alt det praktiske rundt morens reise og opphold, hun bestiller billetter, og eskorterer moren under reisen. I Hargeisa leier hun et hus til moren og ansetter ei jente som husholderske som skal hjelpe moren når Sagal drar. Sagal tilbrakte tre uker sammen med moren i Hargeisa. Etter dette dro hun videre til Saudi-Arabia for å besøke sin yngste bror og hans familie, noe hun pleier å gjøre i forbindelse med besøk i Somalia. Tidligere pleide også Sagals mor å være med for å kunne se sin yngste sønn og hans familie, men denne gangen orket hun ikke på grunn av skrantende helse. Etter å ha tilbrakt to uker i Saudi-Arabia dro Sagal tilbake til Norge for å være sammen med sønnen og barnebarna. Sagal forteller at moren i tillegg til sine opphold i Somaliland, pleier å tilbringe et par måneder i England hver sommer slik at hun får vært sammen med sønnen Adam og barnebarnet, Aden. Sagal ordner også her alt det praktiske rundt morens reise. Hun eskorterer henne under reisen og blir vanligvis i England et par uker slik at hun får vært litt sammen med sin bror og nevø før hun drar tilbake til Norge. Når Sagal og moren er atskilt ringes de daglig og iblant flere ganger daglig:

Jeg ringer henne noen ganger bare for å høre stemmen hennes. Jeg savner henne veldig mye når vi ikke er sammen.

Vi ser at på samme måte som for Hodan er telefonsamtaler viktige i Sagals transnasjonale omsorgsyttelse. I motsetning til Hodan har Sagal jevnlig reising mellom familiemedlemmer i ulike land som en del av sitt transnasjonale omsorgsarbeid. Ved Sagals hjelp får også hennes mor mulighet til å vedlikeholde familierelasjoner ved å bo i Somaliland og England i perioder av året. Sagal og Roda er slik det Plaza (2000) kaller «international flying grannies». I sin studie på afrikansk-karibiske bestemødre i Storbritannia og deres omsorgsroller i transnasjonale familienettverk fant Plaza at flere av kvinnene brukte sin tid som pensjonister på å reise jevnlig mellom og hjelpe familiemedlemmer bosatt i den internasjonale karibiske diasporaen i New York, Toronto, Miami og Karibien. Hun fant videre at noen karibisk-fødte bestemødre i England inntok rollen som «returnee granny», det vil si bestemødre som returnerer til Karibien med den intensjon å reise frem og tilbake mellom familie i England og Karibien (2000, 98). Det viser seg at Sagal har vært en «returnee granny». Sagal forteller at hun fire år tidligere bestemte seg for å flytte til Somaliland for å starte en liten forretningsvirksomhet. Tidspunktet passet godt da sønnen var etablert med egen familie og hennes mor bodde i Somaliland deler av året slik at de ville være sammen under morens opphold der. Sagal solgte leiligheten sin i Oslo og flyttet til Hargeisa. Hun erfarte at det var vanskeligere å starte forretningsvirksomhet i Somaliland enn hun hadde antatt. Samtidig begynte morens helse å skranke og Sagal ønsket å bo med henne og ta vare på henne egenhendig. Videre trengte sønnen og kona Sagal som barnevakt da begge var i full jobb og det ble for dyrt for dem å betale for skolefritidsordning (SFO) for tre av barna. Etter ett år i Somalia besluttet derfor Sagal å flytte tilbake til Norge. Hun bor nå hos sønnen Jibriil og hans familie, men forteller at dette er kun en midlertidig situasjon og at hun planlegger å kjøpe en leilighet i Oslo så snart som mulig.

Et par måneder senere møter jeg Sagal igjen. Hun kommer meg i møte med et stort smil og forteller at hun har kjøpt en innskuddsleilighet hvor hun skal bo med moren sin, samt med sin bror Adam og sin nevø. Sagal forklarer at hun tok initiativ til et familieråd med moren, broren, sønnen og hans kone for å diskutere hva de skulle gjøre nå som Roda var blitt for skrøpelig til å kunne reise og bo mellom ulike kontinent, samtidig som Sagal trengtes som barnevakt for sine barnebarn. De ble enige om at den beste løsningen for familien som helhet var at de flyttet nær hverandre. De drøftet hvorvidt de skulle samles i England eller i Norge. De endte til slutt med at det beste var at hennes bror Adam og hans sønn Aden flyttet fra England til Norge, da de mente at offentlig skole og helsevesen var av bedre kvalitet i Norge, noe som var viktig for familien nå som Aden gikk i grunnskolen og Roda trengte jevnlig helsehjelp. Sagal, hennes mor og Adam bidro alle økonomisk slik at de kunne betale innskuddet til leiligheten, men Sagal betalte mest siden hun hadde penger i banken etter salget av sin forrige leilighet. Sagal bistod også sønnen og kona økonomisk slik at de kunne kjøpe en tre-roms innskuddsleilighet i samme blokk. Hun forteller at Adam og Aden snart skal flytte til Norge, og hun ser frem til dette.

Da jeg møter Sagal igjen syv måneder senere forteller hun at Adam og Aden allerede har bodd i Norge i flere måneder. De bor sammen med Sagal og hennes mor, og selv om det er trangt, så trives de godt. Sagal passer barnebarna hver ukedag etter skoletid og moren hennes bistår også når hun er i form. Sagals sønn og hans familie bor en etasje nedenfor og hun er svært fornøyd med denne praktiske løsningen. Sagal forteller at morens helse blir stadig verre, og på grunn av dette tilbrakte hun ikke vinteren i Somaliland slik hun har pleid de siste årene. Slik familiesituasjonen er nå, hvor moren er skrøpelig og Sagal trengs daglig

som barnevakt, er lange reiser uaktuelt. Sagal er glad over at store deler av familien nå bor nær hverandre:

For første gang på mange år bor vi nærme hverandre og kan leve sammen som en familie. Og om et par år, når barnebarna er eldre, så kan jeg igjen reise til Saudi-Arabia og Somaliland for å besøke familie – om helsa holder!

Ved å samles i Norge kan familien hjelpe hverandre ved behov. Sagal kan passe sine barnebarn, samtidig som hun tar vare på sin skrøpelige mor. Vi ser at Sagals familie endrer både omsorgsstrategier og migrasjonsplaner når hun trengs som barnevakt på daglig basis, og hennes mor blir for skral til å reise mellom og bo i ulike land. De er slik et godt eksempel på hvordan transnasjonale familier beveger seg gjennom ulike faser ettersom familiemedlemmer blir syke, eldre og skrøpelige, noe som endrer omsorgsbehov og omsorgsforpliktelser (Zickgraf 2017).

Avsluttende diskusjon

Hodan og Sagal sine fortellinger viser at de begge forsøker å ivareta sine forpliktelser som mødre, bestemødre og døtre i en transnasjonal kontekst. De har til felles at de har internalisert det tradisjonelle somaliske omsorgsidealet om at døtre er de best egnede omsorgstakterne for gamle og syke foreldre. Slik representerer de samtlige kvinner i denne studien. Å egenhendig pleie syke foreldre fremstod som tett knyttet til kvinnenenes selvoppfattelse som 'gode døtre'. Dette funnet er i samsvar med Rugkåsa (2015) sin forskning på uformell omsorgsgivning i innvandrerfamilier, hvor hun finner at enkelte omsorgsideal er så sentrale for omsorgsgivernes identitet at de i liten grad er forhandlingsbare. Fysisk samvær med og pleie av syke foreldre og andre nære slektninger handler også om å dekke følelsesmessige behov for 'å være der' for sine nærmeste (Baldassar 2014). Flertallet av kvinnene i denne studien deler imidlertid skjebne med Hodan ved at de møter ulike hindringer når det gjelder transnasjonal mobilitet. De har derfor begrensede muligheter for å oppnå fysisk samvær med sin transnasjonale familie. Sagal skiller seg fra Hodan, og de andre kvinnene i studien, ved at hun har jevnlig transnasjonal mobilitet som en viktig del av sin omsorgsyttelse. Dette kan i stor grad forstås ved de ressursene som Sagal og hennes familie innehar. Sagal mottar uføretrygd som er en ytelse som mottakeren kan ta med til utlandet.⁶ Sagals mor har sin egen inntekt i form av en supplerende stønad slik at Sagal ikke må sende store deler av inntekten sin til familiemedlemmer, slik Hodan og flere av de andre kvinnene i studien gjør. Dette viser at sosial klasse, og i mange tilfeller bare selv en liten forskjell i økonomiske ressurser slik som hvilken type trygdeytelse en mottar, påvirker transnasjonale familiers omsorgspraksiser og muligheter for transnasjonal mobilitet (Montes de Oca, García og Sáenz 2013; Horn 2017a). Samtidig har Sagal kulturell kapital i form av utdanning på videregående skole nivå, hun snakker norsk, arabisk og somali flytende, og har god kompetanse på å navigere ulike offentlige systemer som NAV og UDI. Sagals økonomiske og kulturelle kapital bidrar altså til at hun kan ha transnasjonal mobilitet som en viktig del av sitt omsorgsarbeid. Videre har hun fortsatt relativt god helse, og opplever ikke at kroppen setter begrensninger på hennes geografiske mobilitet. Sagals familie har også ressurser i form av legal status og tilhørende mobilitetsrettigheter ved at Sagals mor og eldste bror har norsk statsborgerskap, noe som muliggjør at familien kan samles i Norge når familiegruppas omsorgsbehov endrer seg.

6. Mottakere av uførepensjon kan oppholde seg i utlandet i inntil tolv måneder, eller oppholde seg i Norge i minst seks måneder hvert kalenderår, for ikke å miste medlemskapet i folketrygden (Uføretrygd og utland – nav.no)

Hodan og Sagal sine fortellinger viser at for å forstå eldre norsk-somaliske kvinners transnasjonale omsorgspraksiser må vi ta i betraktning deres omsorgsroller i transnasjonale familiegrupper karakterisert av normer om resiprositet. I tillegg må vi se på hvordan kvinnene er forankret i og avhengige av den norske velferdsstaten. Analysen viser dessuten at det er avgjørende å ha et livsløpsperspektiv for å forstå kvinnenes transnasjonale omsorgsyttelse. Stadiet kvinnene befinner seg i sine individuelle livsløp, i sine eldre år, øker behovet for fysisk samvær med gjenværende familie siden tidshorizonten er begrenset. De har ikke lenger 'all tid i verden' til å gjenforenes med familie. Den aldrende kroppen kan sette begrensninger på transnasjonal mobilitet og gjøre migranter stedbundne, slik tilfellet er med Hodan og moren. Sagal sin mor kunne lenge fortsette å ha transnasjonal mobilitet som en viktig del av sitt omsorgsarbeid på tross av skrantende helse ved at hun fikk praktisk hjelp av Sagal, men til slutt satte sykdom og aldring en stopp for hennes mulighet til å reise mellom og bo i ulike land. Hodan og Sagal sine case illustrerer videre hvordan stadiet av familielivsløpet påvirker deres omsorgsforpliktelse – og praksiser. Når Sagals mor blir syk og Sagal trengs som barnevakt i Norge, endrer familien både omsorgsstrategier og migrasjonsplaner. Sagal klarer slik å oppfylle det hegemoniske somaliske omsorgsidealet om at en datter egenhendig tar vare på sin gamle mor, samtidig som hun ivaretar sin omsorgsrolle som bestemor. Hodan har på sin side ikke samme mulighet til å ivareta sine omsorgsforpliktelse som datter på grunn av de ulike hindringene hun møter når det gjelder transnasjonal mobilitet. Funn i denne studien støtter slik Bauman (1998) sin påstand om at global mobilitet har blitt en avgjørende faktor i sosial lagdeling. Artikkelen synliggjør likefullt eldre norsk-somaliske kvinners sentrale roller som omsorgsgivere i transnasjonale familiegrupper og viser deres handlekraft i møte med de hindringene de må forsere i sin streben etter å yte omsorg for familiemedlemmer på tvers av landegrenser.

Referanser

- Abdullahi, M. D. (2001). *Culture and customs of Somalia*. London: Greenwood Press.
- Al-Sharmani, M. (1998). *The Somali Refugees in Cairo: Issues of Survival, Culture and Identity*. MA Thesis, The American University in Cairo, Cairo.
- Baldassar, L., C. Baldock & R. Wilding (2007). *Families Caring Across Borders: Migration, Ageing and Transnational Caregiving*. New York: Palgrave Macmillan.
- Baldassar, L. (2008). Missing kin and longing to be together: Emotions and the construction of copresence in transnational relationships. I M. Svašek (Red.) "Transnational families and emotions, special issue". *Journal of intercultural studies*, Vol. 29 (3), 247–266. <https://doi.org/10.1080/07256860802169196>.
- Baldassar, L., & L. Merla (2014). *Transnational Families, Migration and the Circulation of Care: Understanding Mobility and Absence in Family Life*. New York: Routledge Chapman & Hall.
- Baldassar, L. (2014). Too sick to move: distant 'crisis' care in transnational families. *International Review of Sociology*, Vol. 24 (3), 391–405. <https://doi.org/10.1080/03906701>.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Bengtson V. L. & R. E. L. Roberts (1991). Intergenerational solidarity in aging families: an example of formal theory construction. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 53 (4), 856–870. <https://doi.org/10.2307/352993>.
- Bjerke, K. Mellingen (2017). Bodily attachment to place: The case of elderly migrants in Norway. *Transnational Social Review*, Vol. 7 (3), 300–313. <https://doi.org/10.1080/21931674.2017.1317196>.
- Brochmann, G. & A. Hagelund (2010). *Velferdens grenser: innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945–2010*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bryceson, D. F. & U. Vuorela (2002). *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg.

- Duval, D. T. (2004). Linking return visits and return migration among Commonwealth Eastern Caribbean migrants in Toronto. *Global Networks*, Vol. 4 (1), 51–67. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2004.00080>.
- Engebretsen, A. I. (2007). Kinship, gender and adaptation processes in exile: the case of Tamil and Somali families in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33 (5), 727–74. <https://doi.org/10.1080/13691830701359173>
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Finch, J. & J. Mason (1993). *Negotiating Family Responsibilities*. London: Routledge.
- Heinz W. R. & Krüger H. (2001). Life Course: Innovations and Challenges for Social Research *Current Sociology*, Vol. 49 (2), 29–45. <https://doi.org/10.1177/0011392101049002004>.
- Horn, V. (2017a). «Cross-border mobility and long-distance communication as modes of care circulation: insights from the Peruvian ‘zero generation’». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 43 (2), 303–320. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.12389>.
- Horn, V. (2017b). Migrant family visits and the life course: interrelationships between age, capacity and desire. *Global Networks*, Vol. 17 (4), 518–536. <https://doi.org/10.1111/glob.12154>.
- Kilkey, M. & L. Merla. 2014. Situating Transnational Families’ Care-giving Arrangements: The Role of Institutional Contexts. *Global Networks*, Vol. 14 (2), 210–229. <https://doi.org/10.1111/glob.12034>.
- Kleist, N. (2010). Negotiating respectable masculinity: Gender and recognition in the Somali diaspora. *African Diaspora*, Vol. 3 (2), 185–206. <https://doi.org/10.1163/187254610X526913>.
- Kobayashi, A. & V. Preston (2007). Transnationalism through the life course: Hong Kong Immigrants in Canada. *Asia Pacific Viewpoint*, Vol. 48 (2), 151–167. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8373.2007.00338.x>.
- Lagacé, M., H. Charmarkeh, & F. Grandena (2012). Cultural Perspectives of Aging: The Perspective of Somali Canadians in Ottawa. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, Vol. 27, 409–424. <https://doi.org/10.1007/s10823-012-9180-3>.
- Lewis, I. M. (2008). *Understanding Somalia and Somaliland. Culture, History, Society*. New York: Colombia University Press.
- Loers, K. (2014). The politics of transnational affective capital: Digital connectivity among young Somalis stranded in Ethiopia. *Crossings. Journal of Migration & Culture*, Vol. 5 (1), 87–104. https://doi.org/10.1386/cjmc.5.1.87_1.
- Luling, V. 2002. *Somali Sultanate: The Geledi City-State Over 150 Years*. New Jersey: Transaction.
- Markussen, M. K. G. (2011). «I krigen flytter vi fra hverandre». Eldre flyktningers transnasjonale familierelasjoner. I B. Puntervold Bø (Red.), *Multikulturell Teori og Flerkulturelle Praksiser*. Kap. 7, 177–203. Oslo: Abstrakt forlag.
- Markussen, M. K. G. (2020). Nobody comes to Baba for advice. Negotiating ageing masculinities in the Somali Diaspora. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 46 (7), 1442–1459. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1496817>.
- Merla, L., & L. Baldassar (2011). Transnational Caregiving Between Australia, Italy and El Salvador: The Impact of Institutions on the Capability to Care at Distance. I E. Addis, P. de Villota, F. Degavre og J. Eriksen (Red.) *Gender and Well-Being. The Role of Institutions*, 147–162. Ashgate: London.
- Montes de Oca, V., S. J. García, & R. Sáenz (2013). Transnational Aging: Disparities Among Aging Mexican Immigrants, *Transnational Social Review*, Vol. 3 (1), 65–81. <https://doi.org/10.1080/21931674.2013.10820748>.
- Plaza, D. (2000). Transnational Grannies: The Changing Family Responsibilities of Elderly African Caribbean-Born Women Resident in Britain. *Social Indicators Research*, Vol. 51, 75–105. <https://doi.org/10.1023/A:1007022110306>.
- Puntervold-Bø, B. (2004). *Søkelys på den norske innvandringspolitikken – etiske og rettslige dilemmaer*. ISBN: 82-7634-475-5. Oslo: Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Rugkåsa, J. (2015). *Care and Culture: Care Relations from the Perspectives of Mental Health Caregivers in Ethnic Minority Families*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Salih, R. (2001). Moroccan migrant women: Transnationalism, nation-states and gender. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 27 (4), 655–671. <https://doi.org/10.1080/13691830120090430>.

- Skrbiš, Zlatko (2008). Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging. *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 29 (3), 231–246. <https://doi.org/10.1080/07256860802169188>.
- Svašek, M. (2008). Who Cares? Families and Feelings in Movement. *Journal of Intercultural Studies*, Vol. 29 (3), 213–230. <https://doi.org/10.1080/07256860802169170>.
- Tiliikainen, M. (2003). Somali Women and Daily Islam in the Diaspora. *Social Compass*, Vol. 50 (1), 59–69. <https://doi.org/10.1177/003776860305000196>.
- Vrålstad, S. & K. S. Wiggen (2017). *Levekår blant innvandrere i Norge 2016*. Vol. 13. Oslo/Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå, 2016, SSB rapport 2017/13.
- Wall, K. & C. Bolzman (2014). Mapping the new plurality of transnational families: A life course perspective. I Baldassar, L. & Merla, L. (Red.), *Transnational families, migration and the circulation of care*, 61–77. New York: Routledge.
- Walsh, K. & L. Näre (2016). Introduction: Transnational migration and home in older age. I K. Walsh & L. Näre (Red.) *Transnational Migration and Home in Older Age*. New York: Routledge.
- Zickgraf, C. (2017). Transnational ageing and the ‘zero generation’: the role of Moroccan migrants’ parents in care circulation. *Journal Of Ethnic & Migration Studies*, Vol. 43 (2), 321–337. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1238912>.
- 2008 Lov om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven) av 15. mai 2008 nr. 35.
- 2009 Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen (Lov om sosiale tjenester i Nav) av 18. desember 2009 nr. 131.